

PIOTR NYK OCD
Karmelitański Instytut Duchowości, Kraków

AKTUALIZUJĄCA METODA INTERPRETACJI STAREGO TESTAMENTU W DZ 4,23-31 JAKO WYRAZ WIARY I PRZYCZYNEK DO JEJ WZROSTU

THE METHOD OF INTERPRETATION OF THE OLD TESTAMENT PROPHECY
IN ACTS 4: 23-31 AS AN EXPRESSION OF FAITH AND AS A CONTRIBUTION
TO ITS INCREASE.

Summary: In the section of Acts 4:23-31, Luke presents the Prayer of the apostolic community from Jerusalem which contains an interpretation of the messianic and eschatological Ps. 2:1-2 which is realized, not only in the Trial and Death of Jesus, but also in the present community experience of the hostility and opposition coming from the Jewish leadership. (CF Acts. 4:1-22 and the request of the Prayer in Acts 4:29). The author of the article indicates that the actualizing method of exegesis is the witness of faith of the apostolic community to be deeply united with the work of The Messiah, Jesus Christ and to continue the same mission of proclaiming the Word of God, in spite of opposition and persecution. The study of the exegesis of Ps 2:1-2 done by the apostolic community (Acts 4:27) shows the similarities to the *kēlāl ūp̄rāt*, one of the seven rules of a Jewish method of exegesis collected by Rabbi Hillel (60 BC-20CE) and also the similarities to the Jewish commentaries from this time named “midrashim” and “pesharim.” There is also a similarity in purpose between the actualizing exegesis from Acts 4:27 and between ancient Jewish exegesis. In both cases, the purpose was to increase belief, that the members of communities should live realizing eschatological time, in which the messianic prophecies are fulfilled. These all similarities to the Jewish old commentaries could be the evidence of using by Luke an old Jewish-Christian testimonies with messianic prophecies and its exegesis. In addition, the article underlines that St. Luke in the best style of the ancient historian, makes use of this actualizing exegesis inside his work, by giving to it -pragmatic functions. The most important of them are the functions of communication and of motivation.

Key words: Acts 4:23-32; Ps 2; persecutions, faith, apostolic Church, Jewish exegesis, prophecy
Słowa kluczowe: Dz 4,23-31, Ps 2, prześladowania, wiara, Kościół apostołowski, egzegeza żydowska, prorocstwa

WSTĘP

Kościół zawsze podkreślał znaczenie interpretacji Pisma Świętego, które dokonuje się we wspólnocie wierzących oraz w jedności z nauczaniem i Tradycją Ojców. W ostatnich dziesiątkach lat o wartości interpretowania słowa Bożego we wspólnotach przypominały dokumenty Stolicy Apostolskiej, jak choćby Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele* z 1993 r. czy też adhortacja apostolska *Verbum Domini* o Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła z 2010 r. W tym ostatnim dokumencie papież Benedykt przypominał o konieczności zarówno indywidualnej, jak i wspólnotowej *lectio divina*, czyli modlitewnej lektury słowa Bożego jako nieodzownego elementu kształtującego wiarę (por. nr 86-87). Nie inaczej winno być w ogłoszonym przez papieża i obecnie przeżywanym Roku Wiary 2012-2013.

List apostolski *Porta fidei*, ogłaszający Rok Wiary, przypomina, że właśnie Pismo Święte obok nauczania Ojców Kościoła oraz Katechizmu stanowi „trwały zapis sposobów, w jaki Kościół medytował nad wiarą” (por. nr 11). Jeden z przykładów najdawniejszej lektury słowa Bożego we wspólnocie Kościoła oraz jego interpretacji dostarczają Dzieje Apostolskie św. Łukasza w Dz 4,23-31 w relacji modlitwy, która miała miejsce po uwolnieniu apostołów Piotra i Jana z więzienia.

1. PERYKOPA DZ 4,23-31 W KONTEKŚCIE PIERWSZYCH PRZEŚLADOWAŃ OPISANYCH W DZ 1-8

Perykopa Dz 4,23-31 prezentuje modlitwę wspólnoty jerozolimskiej i posiada w strukturze Dziejów Apostolskich, a szczególnie w ich pierwszej części (Dz 1,15-8,3), przełomowe znaczenie. Znajduje się ona bowiem w decydującym momencie historii pierwotnej gminy apostolskiej. Po zesłaniu Ducha Świętego, czyli otrzymaniu Bożej mocy w święto Pięćdziesiątnicy (2,1-13), apostołowie oraz uczniowie Chrystusa w Jerozolimie rozpoczynają z odwagą głosić słowo Boże. Przewodzący gronu apostołów św. Piotr zajmuje także pierwsze miejsce w dziele głoszenia słowa Bożego. Przemawia zatem do ludu Jerozolimy, który zdumiony jest wspaniałym oddziaływaniem Ducha Świętego na uczniów (2,14-36), a następnie głosi słowo Boże także w świątyni po uzdrowieniu sparaliżowanego człowieka (3,12-26). To pierwsze przepowiadanie Piotra i apostołów (por. 2,42: „trwali oni w nauce Apostołów”) pełne jest mocy Bożej, objawiającej się w dokonanych znakach i cudach. Dzięki temu wspólnota uczniów Chrystusa w Jerozolimie wzrasta w liczbę i umacnia się (por. summarium w 2,42-47).

Ten niczym niezmacony rozwój gminy jerozolimskiej zostaje zachwiany po drugim kazaniu Piotra, na początku 4. rozdziału Dziejów Apostolskich. Jak dotąd

nic nie stało na przeszkodzie apostołskiemu przepowiadaniu, tak teraz, w samym środku pierwszej części Dziejów Apostolskich, przepowiadanie natrafia na pierwszą opozycję. Wyraża się ona w uwięzieniu apostołów Piotra i Jana przez zwierzchników żydowskich w Jerozolimie. Ten pierwszy sprzeciw wobec głoszonego słowa Bożego, którego doświadcniają apostołowie, a wraz z nimi wierni w Jerozolimie, jest w toku narracji Dziejów Apostolskich św. Łukasza początkiem i zapowiedzią późniejszych, niemal stałych prześladowań. Od ich reakcji na tę pierwszą opozycję zależeć będzie nie tylko ich własna historia, lecz także – w dalszej perspektywie – historia pierwotnego Kościoła. Apostołowie Piotr i Jan, pełni odwagi pochodzącej od Ducha Świętego i przekonani o prawdziwości głoszonego słowa o Jezusie Chrystusie, już podczas przesłuchania przez Sanhedryn w Dz 4,20 wypowiadają zdanie, które zawiera decyzję dotyczącą przyszłości apostołskiego przepowiadania: „My nie możemy nie mówić tego, cośmy widzieli i słyszeli”.

Przepowiadanie słowa Bożego, pomimo prześladowania, będzie stanowiło – jak wiemy – zasadniczą treść księgi Dziejów Apostolskich, o czym świadczą ich kolejne perykopy opowiadające już to o drugim przesłuchaniu przez Sanhedryn wraz z karą biczowania w Dz 5,17-42, już to o przepowiadaniu św. Szczepana i jego męczeństwie w Dz 6,8-8,1, czy wreszcie o powszechnym prześladowaniu Kościoła w Jerozolimie i o jego rozproszeniu się we wschodniej części Imperium Romanum w 8,1-3. Decyzja apostołów o kontynuowaniu przepowiadania słowa Bożego wbrew prześladowaniom ma w tym momencie Dziejów Apostolskich szczególne znaczenie. Modlitwa wspólnoty pełni w nich funkcję uzasadnienia tej decyzji wobec całej wspólnoty wierzących na podstawie biblijnego dowodu ze Starego Testamentu.

Św. Łukasz, autor podwójnego dzieła Ewangelii i Dziejów Apostolskich, przywiązuje szczególną wagę do spotkań dokonujących się w atmosferze modlitwy. Według niego to właśnie w trakcie modlitw, podczas których przedstawiane są ostatnie wydarzenia (por. relację Piotra i Jana we wspólnocie w 4,23), istnieje sprzyjająca okoliczność do ich rozeznania w perspektywie objawionego słowa Bożego oraz do podjęcia ważnych decyzji dotyczących przyszłości (por. np. Łk 24,33-35; Dz 1,15-26; 15,1-35). Do takich spotkań należy modlitwa wspólnoty jerozolimskiej z Dz 4,23-31, mająca miejsce bezpośrednio po uwolnieniu apostołów Piotra i Jana z ich pierwszego uwięzienia. Przyjrzyjmy się zatem najpierw treści Psalmu 2,1-2, wykorzystanego w modlitwie, następnie jego interpretacji, która utwierdziła wspólnotę wierzących w Jerozolimie w decyzji kontynuowania przepowiadania słowa Bożego oraz pragmatycznym funkcjom interpretacji w Dziejach Apostolskich.

2. TREŚĆ PSALMU 2,1-2

Do perykopy modlitwy wspólnoty jerozolimskiej zaliczyć należy wersety wprowadzające (Dz 4,23-24a) oraz werset podsumowujący (Dz 4,31), które sta-

nowią tematyczną całość. Właściwa modlitwa rozpoczyna się od wersetu 4,24b apostrofą zwróconą do Boga Ojca (gr. *despota* – „Władco, rządczo”) oraz dwoma hymnicznymi „tytułami” Boga, z których pierwszy wielbi Go jako Stwórcę wszechświata (24b), a drugi – jako przemawiającego przez usta króla Dawida (25a), uznawanego za autora psalmów. Drugi wspomniany hymniczny „tytuł” Boga stanowi jednocześnie wprowadzenie cytatu Ps 2,1-2 w wersji Septuaginty (25b-26).

Treścią przytoczonych w modlitwie obydwu pierwszych wersetów Psalmu 2 jest sprzymierzenie się i rebelia obcych narodów oraz ich władców przeciw jednemu z królów judzkich, którzy nosili tytuł Bożych pomazańców (namaszczonych – „mesjaszów”). Spotykamy zatem w modlitwie wspólnoty królewski i mesjański Psalm 2, opisujący intronizację nowego króla, której towarzyszy bunt królów lenników¹.

Psalm rozpoczyna się retorycznym pytaniem (4,25b) wprowadzonym przez eliptyczne „dlaczego” (*ivati*), dotyczącym przyczyny wspomnianego powstania obcych narodów (*ἔθνη*) oraz spiskowania ludów (*λαοί*). Drugi werset (26) kontynuuje temat rebelii w zdaniu orzekającym, precyzując podobnie jak w pierwszym wersecie za pomocą paralelizmu klimaktycznego, że oprócz narodów i ludów także królowie ziemi (*βασιλεῖς τῆς γῆς*) oraz władcy (*ἄρχοντες*) powstają i jednoczą się przeciw Panu (*κατὰ τοῦ κυρίου*) i Jego Pomazańcowi (*κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ*). Dla autora psalmu rebelia wasali oraz ich ludów skierowana jest przede wszystkim przeciw Bogu. Wynika to z przekonania, że Dawidowy następca tronu jest namiestnikiem Boga i reprezentuje Jego uniwersalną władzę.

Zdania egzegetów odnośnie do czasu powstania Psalmu 2 są bardzo podzielone, chociaż przeważa pogląd, że poprzedzająca intronizację rebelia królów lenników mogła być skierowana przeciw jednemu z następców Dawida na tronie judzkim w Jerozolimie². Według wyważonej opinii G. Ravasiego przy próbie określenia czasu powstania Psalmu 2 należy uwzględnić także idealizację mesjańskich władców, którzy, zwłaszcza po niewoli babilońskiej, chętnie widziani byli w ramach eschatologicznego scenariusza jako adresaci szturmów narodów³.

3. INTERPRETACJA PS 2,1-2 W MODLITWIE WSPÓLNOTY DZ 4,27-30

Św. Łukasz nie podaje, który z apostołów przewodzi modlitwie wspólnoty. Możemy się tylko domyślać, że podobnie jak to miało miejsce w wypadku przepowiedzian, tak również w modlitwie przewodzą apostołowie Piotr lub Jan. Interpretację przytoczonego w modlitwie psalmu można nazwać „wstępującą”; rozpoczyna

¹ Por. G. Ravasi, *Psalmy* (Kraków 2007) I, 157.

² Por. H.J. Kraus, *Psalmen* (BKAT XV/1; Neukirchen-Vluyn 1978) 146n; A. Weiser, *Psalmen* (ATD 14/1; Göttingen 1979) 74; Ravasi, *Psalmy*, 148.

³ Por. Ravasi, *Psalmy*, 150n.

się ona od ostatnich wyrażen psalmu, a kończy na pierwszych. W ten sposób treść cytowanego utworu oraz treść jego interpretacji, która po niej następuje, otrzymują chiastyczną lub koncentryczną strukturę, którą ilustruje następujący schemat⁴:

²⁵ Dlaczego burzą się narody
Czemu ludy żywią daremne zamysły?

²⁶ Buntują się królowie ziemi
i władcy
zeszli się
razem
przeciw Panu
i przeciw Jego Pomazańcowi.

²⁷ Zeszli się bowiem rzeczywiście
w tym mieście
przeciw świętemu Słudze Twemu, Jezusowi,
którego namaściłeś,

Herod
i Poncjusz Piłat
z poganami
i pokoleniami Izraela.

ⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ
ⲛⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ

ⲛⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ
ⲛⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓⲛⲁⲓ

Czasownik *synēchthēsan* – „zeszli się razem” – otwiera interpretację i stanowi logiczne połączenie z cytatem. Apostołowie w swojej egzegezie dodają do niego przysłówkowe „rzeczywiście” lub „naprawdę”, które zwraca uwagę na prawdziwość i historyczność owego buntowniczego zgromadzenia. Akt podstępnego zgromadzenia wzmocniony jest w psalmie pleonastycznym *epi tō autō*, którego zadaniem jest podkreślenie „zjednoczenia się” buntowników na tym samym przedmiocie lub „na tym samym miejscu”. Interpretacja wspólnoty idzie za tym ostatnim sensem, konkretyzując go za pomocą okolicznika miejsca „w tym mieście”. Rebelia buntowniczych władców i narodów zostaje zatem zinterpretowana jako zebranie w mieście Jerozolimie. Jest to nawiązanie do historycznego wydarzenia, którym dla apostołów było zgromadzenie się zwierzchników i władców przeciw Jezusowi Chrystusowi – Mesjaszowi. Rzeczywiście Jezus Chrystus wspomniany jest w dalszym toku interpretacji jako święty Sługa Pański (*pais theou*). Mamy tu więc do czynienia z charakterystycznym dla wczesnej egzegezy chrześcijańskiej utożsamie-

⁴ Por. U.C. von Wahlde, „Acts 4,24-31. The Prayer of the Apostles in Response to the Persecution of Peter and John – and its Consequences”, *Bib 77* (1996) 237-244; B. Papa, *Atti degli Apostoli* (Bologna 1981) 138-140.

niem idei królewskiego Mesjasza z postacią cierpiącego Sługi Pańskiego z pieśni proroka Izajasza⁵.

Warto nadmienić, że w kontekście modlitwy wspólnoty jerozolimskiej, której dopiero co doniesiono o prześladowaniu apostołów przez zwierzchników Sanhedrynu, określenie „w tym mieście” stanowi bezpośrednią aluzję do ich życia i łączy wydarzenia paschalne Chrystusa z ich obecną sytuacją. Także oni doświadczają sprzeciwu w tym samym mieście – Jerozolimie, w której cierpiał i umarł Jezus Chrystus i która – jak wiemy – w podwójnym dziele Łukasza stanowi tematyczną oś oraz eschatologiczny środek czasów.

Sprzeciw wobec Boga i Jego królewskiego Pomazańca, określonego w psalmie jako *Christos*, otrzymuje w dalszym toku interpretacji swój odpowiednik w zdaniu: „którego namaściłeś” (ὁν ἔχρισας), podkreślającym, że działającym jest Bóg, a tym, którego ta czynność dotyczy, jest wspomniany powyżej święty Sługa Pański, Jezus. Jako Mesjasz i cierpiący Sługa Pański jest on reprezentantem Boga i stanowi z Nim jedno. Zgodnie z treścią psalmu opozycja przeciw Mesjaszowi – w tym wypadku przeciw Jezusowi Chrystusowi – jest także sprzeciwem wobec Boga.

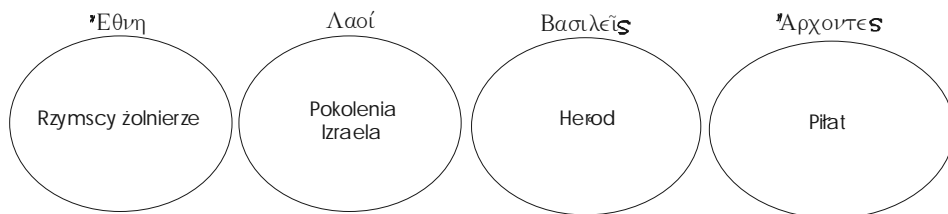
Apostolska wspólnota w Jerozolimie w procesie Jezusa Chrystusa widzi realizację Psalmu 2, dlatego też odpowiednikiem „królów” (βασιλεῖς) z utworu jest w ich egzegezie żydowski monarcha Herod Antypas, który – zgodnie z Łukasową wersją procesu Jezusa – brał w nim udział, natomiast „władcom” (ἄρχοντες) wydaje się odpowiadać wymieniony w niej namiestnik rzymski Poncjusz Piłat. Podczas gdy „narody pogańskie” (ἔθνη) nie otrzymują w egzegezie wspólnoty żadnego ukonkretnienia jak tylko to, że jednoczą się razem z Herodem i Poncjuszem Piłatem, tak „ludy” (λαοί) stają się teraz pokoleniami Izraela (λαοὶ Ἰσραήλ). Łatwo jednak przypuścić, mając w pamięci pasję Jezusa, że z „narodami pogańskimi” wspólnota utożsamia rzymskich żołnierzy wykonujących rozkazy Poncjusza Piłata⁶. Utożsamienie „ludów” z „pokoleniami Izraela” jest natomiast znakiem pokazującym, że wspólnota włącza członków narodu żydowskiego do eschatologicznej opozycji wobec Jezusa jako Mesjasza. Doprecyzowanie to wydaje się znaczące w kontekście modlitwy. Odnosi się ono wprawdzie najpierw do prawdy o udziale Żydów w procesie Jezusa, lecz ujmuje w pewnym sensie także obecnie przeżywany przez wspólnotę sprzeciw ze strony zwierzchników żydowskich.

Konkretyzacja pojęć znajdujących się w Psalmie zaprezentowana w interpretacji wspólnoty przypomina jedną ze starożytnych żydowskich reguł egzegetycznych, która przez Rabbiego Hillela, żyjącego w czasach Jezusa, skodyfikowana została

⁵ Zob. Omówienie problematyki występowania obydwu chrystologicznych tytułów w nauczaniu pierwotnego Kościoła w: P. Nyk, *Die Tradition vom eschatologischen Krieg im Gemeindegebet* Apq 4,23-31 (Frankfurt am Main 2004) 96n.

⁶ Powyższe rozumienie pojęcia „poganie” w interpretacji wspólnoty jest ogólnie przyjmowane zarówno w starożytnych, jak i we współczesnych komentarzach. Por. np. A. Weiser, *Die Apostelgeschichte* (Gütersloh – Würzburg 1981) 133; J.A. Fitzmyer, *The Acts of the Apostles. A New Translation with Introduction and Commentary* (AncB 31; New York 1998) 310.

w siedmiu regułach, tzw. *middot*, i która nazywa się *kēlāl ūpērāt*, czyli „ogólne i szczególowe”⁷. Polegała ona na tym, że pojęcia ogólne Pięcioksięgu, Proroków lub Pism interpretowane były za pomocą pojęć szczególnych. Zastosowanie tej żydowskiej reguły interpretacyjnej przez wspólnotę w Jerozolimie ilustruje poniższy, prosty schemat czterech zbiorów:

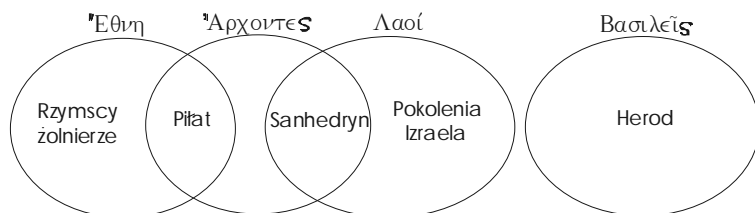
Uwzględniając żydowską regułę interpretacji *kēlāl ūpērāt* w dziele napisanym przez św. Łukasza w języku greckim, nie bez znaczenia będzie upewnienie się, czy na powyżej zaprezentowane przyporządkowanie terminów ogólnych z Ps 2,1-2 do terminów szczególnych podanych w egzegezie wspólnoty jerozolimskiej pozwalają także pojęcia hebrajskie. Po ich sprawdzeniu okazuje się, że ich znaczenie pokrywa się ze znaczeniem pojęć greckich w wersji LXX, którymi posługiwał się autor Dziejów. Hebrajskie pojęcie *gōjim*, które odpowiada greckiemu *ethnē*, jest bowiem typowym i najczęściej używanym w języku hebrajskim terminem oznaczającym ludy pogańskie, nienależące do narodu żydowskiego. Natomiast pojęcie *l'ummim*, które odpowiada greckiemu *laoi*, mimo że w języku hebrajskim bywa odnoszone ogólnie do „ludzi”, to jednak bardzo często występuje w paralelizmie z rzeczownikiem *ammim*, będącym typowym określeniem ludów lub pokoleń Izraela (sing. *am*).

Jeśli zatem egzegeza Ps 2,1-2 przekazana nam przez Łukasza w Dz 4,27 nie tylko jest podobna do reguł egzegezy żydowskiej, lecz także idzie za hebrajskim rozumieniem pojęć psalmu, uprawnione jest twierdzenie, że autor Dziejów Apostolskich mógł korzystać z jakiegoś pierwotnego judeochrześcijańskiego zbioru (*testimonium*), zawierającego starotestamentalne przepowiednie i ich interpretacje⁸.

⁷ Wspomniana reguła interpretacyjna należy do tzw. siedmiu *middot* Hillela, które według H.L. Stracka, *Einleitung in Talmud und Midrasch* (München 1961) 96nn, są bardzo stare i pochodzą z czasów poprzedzających Hillela, któremu zawdzięczają tylko zebranie ich w jeden zbiór. Reguły te były bardzo popularne u rabinów okresu starotanaickiego, czyli od ok. 20 r. po Chr. Niektóre z tych reguł były stosowane przez autorów Nowego Testamentu, w tym głównie przez apostoła Pawła. Por. G. Strecker – U. Schnelle, *Einführung in die neutestamentliche Exegese* (Göttingen 1988) 132.

⁸ Też o istnieniu starych chrześcijańskich „testimoniów” wysunął już w 1916 r. R.J. Harris, *Testimonies* (Cambridge 1916) I, 77nn. Badacze ostatnich dziesiątków lat podzielają ten pogląd w nieco innej formie. G. Schneider, *Die Apostelgeschichte* (HTK 5/1; Freiburg – Basel – Wien 1980) 355, uważa, że Łukasz mógł posługiwać się pewnym „mesjańskim *testimonium*” (dosł. „christologisches Testimonium”). R. Pesch, *Die Apostelgeschichte* (EKK V/1; Zürich – Neukirchen-Vluyn 1986) 179, wspomina o „der von Lukas bearbeiteten Tradition aus früher Zeit”; natomiast U. Wilckens,

Ponieważ rzeczownik *ethnē* oraz jego hebrajski odpowiednik *gōjim* oznaczają ludy pogańskie, zaś grecki termin *laoi* oraz jego hebrajski odpowiednik *l'ummim* są terminami określającymi naród izraelski, starożytne chrześcijańskie interpretacje Psalmu 2, autorstwa Tertuliana i Orygenes, uwzględniając ten fakt, podpowiadają, że niektóre pojęcia ogólne psalmu zazębiają się ze sobą w ten sposób, że pozwalają na podwójne przyporządkowanie do nich pojęć szczegółowych. I tak według Tertuliana pod pojęciem „narody pogańskie” (ἔθνη) widzieć można zarówno rzymskich żołnierzy, biorących udział w procesie Jezusa, jak i Poncjusza Piłata⁹. Orygenes natomiast pod pojęciem „zwierzchnicy” (ἄρχοντες) postrzega nie tylko rzymskiego namiestnika Poncjusza Piłata, lecz także żydowskich zwierzchników – członków Sanhedrynu¹⁰. Uwzględniając propozycje interpretacyjne Tertuliana i Orygenes w następującym schemacie zbiorów, przedstawia się przyporządkowanie pojęć Psalmu 2,1-2 do pojęć pojawiających się w interpretacji wspólnoty:

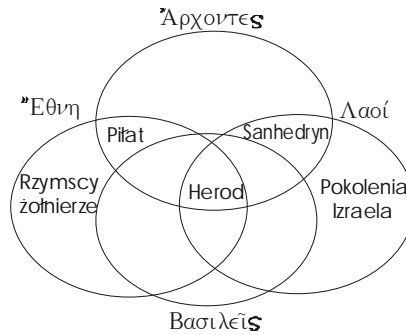
Podążając za metodą interpretacji Tertuliana i Orygenes, którzy zauważają podwójne znaczenie niektórych terminów psalmu, możemy spostrzec, że także pojęcie „ludy” (λαοί), chociaż przez wspólnotę odniesione do „pokoleń Izraela”, w kontekście procesu Jezusa oraz sytuacji wspólnoty może być uznane za wieloznaczne. Obejmuje bowiem wszystkich członków narodu żydowskiego, czyli poza Izraelitami określonymi mianem „pokoleń Izraela”, także zwierzchników żydowskich (Sanhedryn) oraz panującego jeszcze Heroda Antypasa (4 r. przed Chr. – 39 r. po Chr.), który uznawany był wprawdzie przez Żydów za króla, ale z powodu swego na wpół pogańskiego pochodzenia przynależał w pewien sposób także do „pogan”. Z racji więc swego królewskiego panowania oraz z uwagi na oficjalny tytuł Tetrarchy Galilei i Perei reprezentował nie tylko królów, pogan i pokolenia Izraela, lecz także zwierzchników – *archontes*. Następujący system zbiorów obrazuje wynikające z naszej interpretacji potrójne, a w przypadku Heroda nawet poczwórne, pokrywanie się ze sobą znaczeń terminów Ps 2,1-2 w interpretacji wspólnoty, czyli w odniesieniu do wydarzeń paschalnych Jezusa oraz sytuacji wspólnoty jerozolimskiej:

Die Missionsreden der Apostelgeschichte. Form- und traditionsgeschichtliche Untersuchungen (WMANT 5; Neukirchen-Vluyn ³1974) 164, stawia tezę „der vorlukanischen Tradition des Weisungsbeweises”.

⁹ Por. Tertulian, *Adv Marc* IV, 42, 2 (PL II, kol. 464).

¹⁰ Por. Orygenes, *Selecta in Psalmos* II, 71 (PG XVII, kol. 1101).

Na utożsamienie Sanhedrynu, czyli zwierzchników żydowskich, z „władcami” – *archontes* pozwala nie tylko treść modlitwy z Dz 4,29, wskazującej na „ich groźby” i nawiązującej tym samym do gróźb członków Sanhedrynu wspomnianych w bezpośrednim kontekście poprzedzającym modlitwę (Dz 4,21), lecz także znaczenie odpowiadającego mu hebrajskiego terminu *roznim*, oznaczającego „urzędników”, „książąt” i „panujących”. Nie bez znaczenia jest też fakt, że rzeczownik *archontes* stosowany jest przez Łukasza w jego podwójnym dziele najczęściej w odniesieniu do członków Sanhedrynu¹¹. Wyrażenie „ich groźby”¹² odniesione jest przez wspólnotę do wszystkich oponentów Mesjasza w tym także do wrogo ustosunkowanego wobec apostołów Sanhedrynu. Wyrażenie to dołącza zatem do całej serii wieloznacznych wyrażen psalmu, na które zwróciliśmy uwagę powyżej.

Zaprezentowany za pomocą zbiorów system wieloznaczności pojęć wskazuje, że wszystkie terminy ogólne z zacytowanego Ps 2,1-2, posiadające w interpretacyjnej regule Hillela każdorazowo jedno znaczenie szczegółowe, po dokonaniu własnej pogłębionej analizy uwzględniającej także starożytne interpretacje Tertuliana i Orygenesusa okazują odnosić się do kilku pojęć wchodzących w skład nowej interpretacji. Wszyscy oponenti Mesjasza z Ps 2,1-2, z wyjątkiem królów, w zaprezentowanej interpretacji, która wydaje się zgodna z duchem interpretacji dokonanej przez wspólnotę w Jerozolimie, odnoszą się każdorazowo do trzech osób lub grup osób wrogo nastawionych do wspólnoty chrześcijan z Jerozolimy.

¹¹ Pośród 19 przypadków zastosowania pojęcia ἄρχοντες w podwójnym dziele Łukasza tylko w trzech wypadkach oznacza ono inną władzę niż Sanhedryn. We wszystkich pozostałych przypadkach pojęcie to odnosi się do członków Sanhedrynu i to przeważnie w kontekście odpowiedzialności za śmierć Jezusa (por. np. Łk 23,13.35).

¹² Chociaż manuskrypt zachodni D ma w tym miejscu odmienną lekcję „ich świętych”, to jednak wydaje się pomyłką kopistów, wynikającą z określania członków pierwotnych wspólnot Kościoła mianem „święci” (por. Dz 9,13; 26,10; Rz 15,25; 1 Kor 16,1.15; 2 Kor 8,4). Lekcja ta brzmi jednak w całym zdaniu sztucznie w połączeniu z zaimkiem dzierżawczym „ich” oraz wygląda na niepotrzebne podwojenie określenia członków wspólnoty, którzy w kolejnym zdaniu modlitwy nazwani są „sługami”. W aparacie krytycznym u Nestlego-Alanda²⁷ powyższa odmienna lekcja uznana jest za „unsinnige Lesart” (bezsensowną lekcję), którą poświadczają tylko jedna majuskuła D.

Postać Heroda, niewystępująca w bezpośrednim kontekście modlitwy, bywa zwykle uznawana za wyraźne nawiązanie do procesu Jezusa. Fakt ten pozwala najpierw na wyłączenie go z grona oponentów gminy jerozolimskiej, jednakże po uważnej lekturze Dziejów Apostolskich nie uczynimy tego, gdyż dowiadujemy się z nich, że to właśnie Herod z wielkim okrucieństwem prześladował Kościół w Jerozolimie, wydając rozkaz ścięcia mieczem Jakuba Apostoła oraz wrzucając ponownie do więzienia Piotra Apostoła (por. Dz 12,1n.). Należy on zatem, w oczach Łukasza oraz wierzących w Jerozolimie, do ścisłego grona prześladowców Kościoła.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że posługiwanie się wieloznacznością pojęć stanowiło charakterystykę żydowskich komentarzy o zabarwieniu eschatologicznym, zwanych *pesharim*, odnalezionych w dużej liczbie w Qumran i datowanych na czas poprzedzający i współczesny Chrystusowi. Ponadto spotykamy w nich, podobnie jak w interpretacji wspólnoty jerozolimskiej, ten sam typ aktualizującej egzegezy.

Interpretacja mesjańskiego Ps 2,1-2, dokonana przez wspólnotę jerozolimskich wyznawców Jezusa Mesjasza z Dz 4,27nn., pozwala na wiele możliwości zrozumienia pojęć w nim zawartych. Charakteryzuje się ona otwartością na wieloznaczność, która wynika ze ścisłego utożsamienia losu wspólnoty apostoelskiej z losem ich Mistrza Jezusa. Rodzi się pytanie, co pozwoliło wspólnocie jerozolimskiej utożsamić się tak ściśle z cierpiącym Sługą Pańskim i Mesjaszem? Odpowiedzią na to pytanie wydaje się, jak zauważyliśmy powyżej, silna wiara wspólnoty pierwotnej, uwarunkowana dodatkowo dwiema następującymi rzeczywistościami.

Pierwszą jest fakt, że wypełnienie się prorocтва psalmu w wydarzeniu paschalnym Jezusa Chrystusa służy umocnieniu wiary gminy apostoelskiej w Jerozolimie. Prorocтво psalmu wypełnia się w pasji Jezusa Chrystusa, ta zaś staje się proroctwem dla wspólnoty – *vaticinium ex eventu*¹³.

Drugą rzeczywistością, która wydaje się leżeć u podstaw wiary wspólnoty w Jerozolimie, jest uznanie siebie przez pierwotną wspólnotę jerozolimską za „wspólnotę mesjańską” (por. imię *christianoī* z Dz 11,26, które oznacza grupę przynależących do *Christosa*, czyli –Mesjasza)¹⁴. Wierzący chrześcijanie z Jerozolimy zatem w tak intensywny sposób utożsamiają się z Jezusem Mesjaszem i tak mocno wierzą w Jego obecność wśród nich, że prześladowanie, które ich spotyka, interpretują w perspektywie prześladowania Jezusa Mesjasza. Być może ślady tego silnego utożsamienia z Mesjaszem znajdujemy także w pytaniu, które niejako z ust

¹³ Jan Kalwin w drugim wydaniu *Commentarii in Acta Apostolorum* (s. 37) z 1667 r. wskazuje, że interpretacja z Dz 4,27, akcentująca wypełnienie się prorocтва psalmu w wydarzeniu paschalnym Jezusa Chrystusa, służy pomnożeniu wiary we wspólnotę: „Hoc vaticinium eventu fuisse comprobatum referunt, quo certius in eius fide recumbant” („Opowiadają oni, że przepowiednia z wydarzenia okazała się prawdziwa. Przepowiednia owa najpewniej opiera się na jego (ludu-wspólnocie) wierze” – tłum. własne).

¹⁴ Według L.T. Johnsona, *The Acts of the Apostles* (SPS 5; Collegeville 1992) 90, wspólnota wierzących z Jerozolimy w kontekście konfliktu apostołów z Sanhedrynem winna być określana mianem „the messianic community”.

samego Chrystusa usłyszał pod Damazkiem prześladowca Kościoła Szawel, a które w Dz 9,4 brzmi: „Szawle, Szawle, dlaczego mnie prześladujesz?”

Niewykluczone, że u korzenia wiary w jedność wspólnoty z Mesjaszem tkwi także znana w judaizmie zbiorowa interpretacja proroctw mesjańskich, w których wybawicielem i pomazańcem Pańskim jest naród lub wspólnota żyjąca eschatologicznymi oczekiwaniami. Taką kolektywną interpretację interesującego nas fragmentu Ps 2,1-2 wydaje się dostarczać tzw. Midrasz eschatologiczny (4Q174 Florilegium), znaleziony w Qumran i pochodzący według badań paleograficznych i archeologicznych z końca I w. przed Chr.¹⁵ Chociaż wspomniany tekst z Qumran wykazuje liczne luki, to jednak jego ukierunkowanie na eschatologiczny konflikt z poganami i grzesznikami oraz świadectwo innych tekstów z Qumran (np. 1QMXI, 6-7) nie pozwalają wątpić, że w utworze tym (por. III, 19) chodzi o mesjanizm kolektywny.

Interpretacja Ps 2,1-2 zakończona jest w Dz 4,28 wskazaniem na Bożą Opatrzność, która kierowała zamysłami wspomnianych powyżej oponentów Jezusa Chrystusa oraz która – możemy dodać – kieruje także groźbami zwierzchników żydowskich występujących przeciw apostołskiemu zgromadzeniu uczniów w Jerozolimie. Przeciwnicy Jezusa Chrystusa oraz wspólnoty jerozolimskiej wypełnili tylko to, co Boży zamysł od dawna przewidywał, że się dokona. Przenośnia „Bożej ręki” zastosowana w końcowym zdaniu interpretacji jest wyrażeniem paralelnym do określenia „Boża wola”. Obydwa określenia nawiązują do początkowej apostrofy i boskich tytułów, gdzie Bóg nazwany jest „Wszzechwładnym Stwórcą” (*despota*), oraz do wielkich czynów Boga dokonanych przez Niego w historii ludu wybranego.

4. PRAGMATYCZNE FUNKCJE INTERPRETACJI PS 2,1-2 W MODLITWIE

Św. Łukasz jako wykształcony starożytny pisarz, starający się – jak sam wyznaje na wstępie do podwójnego dzieła – o dokładne zbadanie źródeł i ułożenie rzetelnego opowiadania o wszystkim, co dokonało się wśród uczniów, nadał interpretacji Ps 2,1-2 w modlitwie wspólnoty w Dz 4,23-31 funkcje pragmatyczne. Pierwszą podstawową pragmatyczną funkcją każdego tekstu jest funkcja informująca, następnie literacka oraz motywująca.

¹⁵ Por. A. Steudel, *Der Midrasch zur Eschatologie aus der Qumrangemeinde (4QMidrEsch^{a,b})*. Materielle Rekonstruktion, Textbestand, Gattung und traditionsgeschichtliche Einordnung des durch 4Q174 („Florilegium”) und 4Q177 („Catena A”) repräsentierten Werkes aus den Qumranfunden (STDJ XIII; Leiden – New York – Köln 1994) 202; J. Maier, *Die Qumran-Essener*. Die Texte vom Toten Meer (München – Basel 1985) II, 102.

4.1. FUNKCJA INFORMUJĄCA

Każdy tekst będący częścią utworu literackiego ukierunkowany jest najpierw na przekazanie informacji. Jeśli chodzi o interpretację dokonaną przez wspólnotę jerozolimską, ważną informacją dla czytelnika jest fakt, że dokonała się ona w modlitwie, rozpoczynającej się od uwielbienia Boga jako Stwórcy oraz jako tego, który kieruje trudnymi losami Jemu wiernych. Wypełnienie się mesjańskiego proroctwa psalmu na Jezusie Chrystusie oraz w pewien sposób na wspólnocie sprawia, że wierzący nie rezygnują, lecz nabierają odwagi do kontynuacji podjętego dzieła przepowiadania Dobrej Nowiny.

Zarówno oponenti Mesjasza z Psalmu 2, jak i przeciwnicy Jezusa Chrystusa oraz apostołów ukazani są w interpretacji jako narzędzia w rękę Boga, które spełniają Jego odwieczne zamierzenia. Starotestamentalna przepowiednia z Ps 2,1-2 oraz jego interpretacja przekazują czytelnikowi Dziejów Apostolskich obraz stałości Boga, przeciwko któremu nie powiedzie się żaden podstępny ludzki zamysł. Tak jak Pomazaniec Pański i cierpiący Sługa Jahwe działali w imieniu Boga, tak działał w imieniu Boga Jezus Chrystus, a w Jego imieniu działa mesjańska wspólnota Jego uczniów. To, co uczyniono z Chrystusem podczas jego pasji, jest proroctwem, *vaticinium ex eventu* dla wspólnoty stojącej przed ważną decyzją.

4.2. FUNKCJA LITERACKA

Pojęcie „literackiej funkcji” tekstu należy rozumieć jako zamiar autora, uwiadaczniający się w umieszczeniu go w określonym miejscu swojego dzieła. O tym zamiarze wspomnieliśmy na początku, ukazując szczególne miejsce modlitwy wspólnoty wraz z interpretacją Ps 2,1-2 w pierwszej części Dziejów Apostolskich. Przypomnijmy tylko, że została ona umieszczona w przełomowym punkcie historii gminy jerozolimskiej oraz historii pierwotnego Kościoła. Dzięki temu zabiegowi modlitwa wraz z interpretacją pełni funkcję literackiego zwornika oraz punktu przełomowego, skupiającego w sobie treści odnoszące się zarówno do przeszłości, jak i do przyszłości.

4.3. FUNKCJA MOTYWUJĄCA

Jeśli uwzględnimy, że interpretacja mesjańskiej przepowiedni doprowadziła wspólnotę do podjęcia decyzji o kontynuowaniu przepowiadania w imię Jezusa Chrystusa i że ta decyzja zaważyła na całej historii rozszerzania się zbawienia, ukazanej w Dziejach Apostolskich, to możemy powiedzieć, że także Łukasz jako autor podwójnego dzieła Łk–Dz nadał interpretacji Ps 2,1-2 z Dz 4,27n. pragmatyczną funkcję motywującą czytelników wszystkich czasów do wiary i do naśladowania gminy z Jerozolimy w podobnych trudnościach.

Ważnym argumentem motywującym do naśladowania jest fakt, że interpretacja dokonana została przez wspólnotę złożoną z apostołów oraz wierzących w Jerozolimie. Ta wspólnota stanowi przecież do dziś w świadomości wierzących ideał o wielkim autorytecie. Fakt ten przyczynia się do łatwiejszej akceptacji treści oraz motywuje do naśladowania.

Aktualizujący sposób interpretacji mesjańskiej przepowiedni w momencie trudnym dla życia wspólnoty kościelnej zdecydował o podjęciu przez nią ważnej decyzji odnośnie do przyszłości. Fakt ten zachęca i motywuje do podobnego zachowania w sytuacjach trudnych.

KONKLUZJE

Podsumowując sposób egzegezy pierwotnego Kościoła oraz jej aktualizujące zastosowanie do własnej sytuacji nie możemy oprzeć się wrażeniu, że jej źródłem jest silna wiara w to, że pełni się posługę głoszenia słowa w imieniu Boga i że dzieli się ten sam los, który spotkał Mesjasza. Interpretacja mesjańskiego Ps 2,1-2 dokonana w modlitwie wspólnoty z Jerozolimy, która dostrzegając wieloznaczność pojęć psalmu, nawiązując do aktualnej sytuacji wspólnoty, wydaje się świadectwem wiary w głęboką jedność z cierpiącym Mesjaszem Jezusem Chrystusem.

Z drugiej strony nie można pominąć także faktu, że interpretacja dokonana przez wspólnotę apostołską nie tylko rodzi się z wiary uczniów Jezusa, lecz także zwrócona jest ku przyszłości, czyli ku wzbudzeniu wiary wśród wspólnoty przeżywającej pierwsze prześladowanie. Podkreśla to zastosowanie mesjańskiej przepowiedni z Ps 2,1-2 w kontekście pierwszych prześladowań. Poprzez podkreślenie wypełnienia się prorocтва psalmu w Jezusie wydarzenie paschalne Chrystusa staje się tak dla wspólnoty w Jerozolimie, jak i dla czytelników Dziejów Apostolskich przyczynkiem do wzrostu wiary.

Uwzględniając liczne podobieństwa interpretacji mesjańskiego Ps 2,1-2, dokonanej przez wspólnotę jerozolimską w Dz 4,27nn., do żydowskich metod egzegezy, znanych na terenie Palestyny czasów Jezusa i apostołów, zwłaszcza do metody *k^elāl ūp^erāt* Rabbiego Hillela oraz metody spotykanej w eschatologicznych komentarzach *pesharim*, możemy uznać omawianą interpretację za zachowującą pod wieloma względami swój pierwotny judeochrześcijański charakter. Wynika on z rzetelności św. Łukasza w relacjonowaniu początków historii Kościoła oraz – jak się wydaje – potwierdza tezę o korzystaniu przez niego z istniejących w pierwotnych wspólnotach chrześcijańskich zbiorów mesjańskich i eschatologicznych prorocत्व wraz z ich interpretacjami, czyli tzw. testimoniów.